

PROJECTVERSLAG EN EVALUATIE

BIOLOGISCH ONDERNEMEN NOORD-HOLLAND

Project van DSP Groep, CLM, Delphy, Ekopart en Land & Co
Zie ook www.clm.nl/thema-s/natuur-landschap/samenwerking-natuurbeheer of
www.landco.nl 'biologische landbouw' en www.ekopart.nl

Projectperiode januari 2013 – december 2015

Dit verslag is opgesteld door Maria van Boxtel en Henk Kloen, december 2015 - januari 2016

1. AMBITIE, DOEL EN BEOOGDE RESULTATEN

Ambitie

De provincie Noord-Holland heeft een politieke ambitie om zich in te spannen om te komen tot verhoging van het biologische areaal te realiseren in de provincie: van 4500 eind 2007 naar 6000 ha eind 2011 naar 9000 hectare eind 2015 (7% van het landbouwareaal).

Doel

Vinden van producenten van gangbare AGF en zuivel uit Noord-Holland met interesse in omschakeling naar biologische veehouderij en het informeren en enthousiasmeren van deze veehouders voor omschakeling. Uiteindelijke doelstelling is dat deze ondernemers omschakelen ter uitbreiding van het Noord-Hollands biologisch areaal.

Doelgroep

Gangbare akkerbouwers en vollegrondsgroentetelers plus veehouders met rundvee, geiten of schapen uit Noord-Holland.
ketenpartijen rondom deze producenten en
natuurterreinbeheerders en overige grondeigenaren in Noord-Holland

Hieronder volgen achtereenvolgens de resultaten, een evaluatie met voorwaarden voor succesvolle aanpak, en een nadere uitleg over uitgevoerde activiteiten.

2. RESULTATEN PER 31 DECEMBER 2015

Bij de start van Biologisch Ondernemen Noord-Holland in 2007 had de provincie 4.464 ha biologisch areaal. Bij de start van Biologisch Ondernemen Noord-Holland, deel 2 (2013 – 2015) eind 2012 was het areaal 6.006 ha biologisch gecertificeerd.

Gedurende de projectperiode van Biologisch Ondernemen Noord-Holland is het doel van 9.000 ha biologisch gecertificeerd areaal niet gehaald. Eind 2015 was er 6.020 ha biologisch areaal plus 190 ha in omschakeling.

Groei biologisch areaal: 4.464 ha eind 2007 naar 6.020 ha eind 2015. Wij verwachten begin 2016 nog omschakelaars ter hoogte van 200 tot ruim 1000 ha.

Per projectjaar is een stijging van het biologische areaal met 200 tot 400 hectare per jaar gerealiseerd. De precieze namen van de omschakelaars zijn bij de provincie bekend, maar worden in dit verslag vanwege de privacy niet openbaar gedeeld. Helaas zijn er ook terugschakelaars geweest, met name grotere natuurgebieden die een nieuw beheer /beheerder kregen, waardoor het netto resultaat in sommige jaren zelfs negatief is. De totale groei is eind 2015 circa 500 ha.

We zijn wel hoopvol gestemd over de komende jaren. We krijgen – mede door veranderingen in de melkveehouderij – positieve signalen van ondernemers die begin 2016 willen omschakelen. Voor potentiële omschakelaars in 2016 zijn al concrete gesprekken gevoerd met natuurorganisaties en hebben zich al omschakelaars aangemeld ter grootte van zo'n 200 ha met nog zicht op ruim 1000 ha.

3. EVALUATIE

Voor het behalen van resultaten op het gebied van omschakelen naar biologische landbouw blijkt geduld nodig. Omschakelen is voor ondernemers een lang proces – het vereist technische, sociale en economische aanpassingen en boeren en tuinders bouwen een nieuw netwerk op. Hoewel de beoogde resultaten niet binnen de projectperiode behaald zijn, zien wij wel kansen om in de komende twee jaar dichtbij te komen.

Het grootste knelpunt bleek de beschikbaarheid grond om voldoende te extensiveren en het moderniseren van stallen (grotere oppervlakte per dier, aanpassen staltype; lange vergunningtrajecten). Voor beide knelpunten zijn nu betere kansen: natuurbeheerders zoeken weer naar verdienmodellen in combinatie met landbouw na een periode van drastische bezuinigingen en ook de provincie zelf werkt aan een duurzaam pacht- en verkoopbeleid van gronden.

In Noord-Holland bleek succesvol bij het vinden van omschakelaars:

- Een campagnematige aanpak met activiteiten om ondernemers te interesseren, bijvoorbeeld thematische open dagen (klaver, onkruidbestrijding, nieuwe stallen), portretten in agrarische pers, speciale tijdschriften 'biologisch ondernemen akkerbouw en biologisch ondernemen melkveehouderij, te downloaden via www.landco.nl bij 'publicaties'
- Gericht benaderen potentials omschakelen: enquête onder alle agrarische ondernemers met verkennende vragen over kansrijkheid omschakelen (belangstelling, extensiviteit veehouderij, ruimte in vruchtwisseling),
- Keukentafelgesprekken met omschakeladviseur: quick scan op mogelijkheden voor dat bedrijf. Zeer succesvol instrument, indien gericht ingezet na enquête bijna 20% omschakelaars bij veehouderij,
- Begeleiding bij daadwerkelijke omschakeling met werkgroep, cursus of boerenbuddy (biologische boer als ervaren steun voor omschakelaar),
- Ondersteuning bij vinden van afzet, grond of financiering,
- Interesseren grondeigenaren en erfbetreders voor biologisch,
- Beleidsaanpassingen, zoals interesseren terreinbeheerders en verduurzamen grondbeleid provincie Noord-Holland.

Hieruit concluderen we de volgende 'voorwaarden voor succes' om in de komende jaren alsnog het areaaldoel te behalen:

- Goede **marktvraag** vanuit de biologische markt! Er is nu, eind 2015, een grote vraag, vooral naar biologische melk. Daarbij was het prijsverschil tussen gangbare en biologische melk nog nooit zo groot als nu.
- Betrek het bedrijfsleven, vooral afnemers en leveranciers in de biologische sector en bedrijven met een biologische en gangbare tak (bijvoorbeeld Friesland Campina, Agrifirm etc); zij leveren kandidaten en willen graag en gericht samenwerken. Bovendien vormen zij een bron voor potentiële omschakelaars: bijv. met trajecten gericht op duurzaamheid, zoals deelnemers Veldleeuwerik, Kringloopboeren of leden ANV's.
- Schakel begeleiders in met **specifieke kennis en ervaring over omschakelen** naar biologisch. Dit vereist kennis en ervaring die niet per definitie aanwezig is bij projecten gericht op duurzaamheid. Er is niet één bedrijf dat dit biedt, maak per sector een samengesteld team.
- Betrek **banken en accountants**, tijdens de omschakeling is voldoende liquiditeit nodig om twee omschakelingsjaren te overbruggen,
- Extra grond nodig. Extensiveren is bijna altijd nodig voor omschakelen. Een omschakelaar kan vaak goed een gedeelte natuurgrond in zijn bedrijfsvoering inpassen. Lukt de samenwerking met natuurbeheerders, dan betaalt de markt via een hogere prijs voor biologische producten mee aan het natuurbeheer. Dit levert win-win: **beheer met meerwaarde**. Hou dus vast aan de Groen Kapitaal strategie om ook grondeigenaren en

natuurbeheerders te interesseren voor duurzame of biologische productie. Kijk ook op [deze link](#) voor het verslag van onze bijeenkomsten met natuurbeheerders en grondeigenaren. Zet ook eigen, provinciale gronden in via een duurzaam groen grondbeleid.

- In de startjaren 2008-2012 hanteerde de provincie Noord-Holland een gunstige subsidieregeling voor het financieren van de omschakelinvesteringen (stal, koeling etc.) en de productiedip. Vanwege goede liquiditeit bij de bedrijven en de rijksregeling voor duurzame stallenbouw was er na 3 jaar weinig belangstelling meer voor deze omschakelregeling, en is de regeling in 2013 afgeschaft. Momenteel is liquiditeit weer een knelpunt bij omschakelaars, en zou een omschakelsubsidie weer kunnen werken.

4. UITGEVOERDE ACTIVITEITEN

4.1 Samenwerken met natuurorganisaties en overige grondeigenaren

Doel: oplossen van het belangrijkste knelpunt: het beschikbaar maken van betaalbare grond voor de uitbreiding van de biologische landbouw.

In **2013** zijn verkennende gesprekken gevoerd met zeer diverse grondeigenaren. Natuurbeherende organisaties bleken druk met het reorganiseren. Mede hierdoor waren zij minder niet geïnteresseerd in samenwerking met de biologische sector in het algemeen of prioriteren voor samenwerking met biologische landbouw. Wel realiseerden we individuele matches met natuurorganisaties. Inmiddels is de interesse ook toegenomen voor nieuwe verdienmodellen in combinatie met natuur en biologische landbouw.

Daarnaast hebben we ingezet op overige grondeigenaren, zoals recreatieschappen en gemeenten, met individuele gesprekken en een symposium op 31 mei 2013 in samenwerking met BioValley en Oneindig Noord-Holland.

In samenwerking met de provincie is een kaart gemaakt met ligging van BBL gronden en potentiële omschakelaars die bij ons bekend waren. Dit leverde een potentie van ruim 2800 ha biologische grond op met inzet van circa 450 ha af te stoten BBL. Dit komt door het 'verdubbeleffect'; met een beperkt aantal ha natuurgrond kan een omschakelaar ook zijn eigen gronden biologisch certificeren. Hierover is regelmatig contact onderhouden met de provincie en dit resulteerde eind 2015 in een advies voor aanpassing van het grondbeleid voor de provincie.

In **2014** hebben we ingezet op gesprekken met de Agrarische Natuur Verenigingen (ANV's) vanwege hun grotere rol in het toekomstige natuurbeleid en verpachting. Dit resulteerde in enkele nieuwe matches. Daarnaast leverden contacten recreatieschappen en gemeenten een bescheiden uitbreiding van het areaal biologisch grond op.

In 2014 is ook een bijeenkomst '**beheer met meerwaarde**' georganiseerd voor rentmeesters, makelaars, grondeigenaren, met circa 20 deelnemers. Dit leidde tot bewustwording over kansen voor nieuwe verdienmodellen met biologisch beheer. Een verslag met tips voor grondeigenaren in de vorm van een interactieve pdf: <http://www.clm.nl/uploads/pagina-pdfs/Kosteneffectief-grondbeheer-met-meerwaarde.swf>

In **2015** hebben we ingezet op concrete matches en nieuwe verdienmodellen in en rondom natuurgebieden. Tevens ontwikkelden we een kaart voor de Vogelbescherming met potentiële omschakelaars en weidevogelgebieden waar Red de Rijke Weidekaas als

marktconcept goede kansen maakt. Ook voerden we gesprekken over de Hargemer en Pettemerpolder en andere gebieden, maar deze gebiedsprocessen zijn binnen de projectperiode onvoldoende gevorderd.

In overleg met de provincie (o.a. grondzaken, natuur) hebben we een advies opgesteld om provinciale gronden voor verkoop en verpachting duurzaam in te zetten. Dit resulteerde eind 2015 in het rapport 'Provinciegronden Noord-Holland voor duurzame ontwikkeling' (CLM, Henk Kloen en Elisa de Lijster mmv Maria van Boxtel), dat in 2016 wordt omgezet in een nieuw groen grondbeleid voor provinciale gronden. Potentiële omschakelaars kunnen hiermee in de toekomst op een heldere manier aan gronden komen.

4.2 Stoppers bewaken

Doel: ook bestaande biologische ondernemers en pas omgeschakelde ondernemers hun areaal gecertificeerd te laten behouden.

In 2013 voerden we een aanvullende enquête onder biologische boeren uit. Resultaten zijn samengevat: van de respondenten wil 25% zijn areaal gelijk houden, 4% wil krimpen en 2 boeren willen stoppen. Dit aantal stoppers is vergelijkbaar met landelijk: tussen 2004 en 2010 stopten 2% van de biologische boeren t.o.v. 11% van de gangbare ondernemers (LEI, 2010, rapport opvolgers gezocht voor het boerenbedrijf). Van de respondenten geeft 67% (32 bedrijven) aan dat ze de komende jaren in areaal willen groeien. Voor deze groei van bestaande biologische bedrijven is in totaal onder de respondenten 622 ha gewenst. Als we dit doortrekken naar de biologische boeren die niet gereageerd hebben, schatten wij de totale groei-behoefte van de biologische bedrijven in NH op zo'n 1000 tot 1200 hectare. In 2014 en 2015 hebben we bestaande biologische bedrijven met een groeiwens gematcht met natuurbeheerders, bijvoorbeeld op Texel, of overleg gevoerd met deze pachters. Dit resulteerde in behoud en groei van biologische hectares.

4.3 Combinaties van biologisch en gangbaar bedrijf

Doel: specialisatie in sommige sectoren (akkerbouw en vollegrondsgroenteteelt; vleesveehouderij met schapen erbij) behouden door tegelijkertijd een gangbaar en een biologisch bedrijf te runnen.

In alle projectjaren hebben we informatie verstrekt over de eisen die Skal stelt aan deelbouw of tegelijkertijd gangbaar en biologisch vee houden (biologische runderen en gangbare schapen). De omschakelgroepen akkerbouw hebben elk jaar een bijeenkomst gewijd aan deelbouw.

4.4 Potentiële omschakelaars blijven vinden en begeleiden

Doel: vinden van potentiële omschakelaars onder gangbare boeren en tuinders in Noord-Holland, werving van deelnemers aan daadwerkelijke omschakeling, na eerste kennismaking ondersteunen van het beslissingsproces om daadwerkelijk om te schakelen.

Activiteit 1: Generieke werving in de regio (jaarrond)

Via website, social media en pers werven we omschakelaars. Vooral via bladen gericht op gangbare ondernemers, Boerderij, Nieuwe Oogst en Veldpost/Agraaf (Agrio Pers), portretten van aansprekende biologische ondernemers uit Noord-Holland met kader met informatie project en omschakelen.

Persberichten naar agrarische pers zijn verzonden naar aanleiding van concrete bijeenkomsten en/of omschakelaars. Het tijdschrift Biologisch Ondernemen, zuivel en vlees en Biologisch Ondernemen, akkerbouw en vollegrondsgroenteteelt is op aanvraag verzonden en uitgedeeld. Projectwebsite www.biologischondernemen.nl is herzien en aangevuld.

Activiteit 2: Keukentafelgesprekken

Boeren-scouts regelen elk keukentafelgesprekken van biologische boeren en tuinders met hun gangbare collega's, gericht op de mogelijkheid van omschakelen. Hiervan is jaarlijks zo'n 20 tot 30 keer gebruik gemaakt.

Activiteit 3: bijeenkomsten

Reguliere bijeenkomsten:

Ieder jaar is aandacht gegeven aan omschakeling, of omschakelworkshops, op elders al georganiseerde activiteiten, zoals de Bio-Beurs Zwolle, bezoek statenleden NH aan Bejo, Biologische velddag in Lelystad.

Specifieke omschakelbijeenkomsten

Jaarlijks 2-3 specifieke omschakelbijeenkomsten.

Activiteit 4: Hulp bij daadwerkelijke omschakeling

Na algemene kennismaking met biologische productie bieden we ondersteuning bij daadwerkelijke omschakeling. Daarbij hebben we volgende middelen ter beschikking.

Quick Scan/keukentafelgesprek

Individuele keukentafelgesprekken met adviseur en Quick Scan waarin de mogelijkheden van het eigen bedrijf om om te schakelen worden bekeken en doorgerekend. De deelnemers benaderen we gericht aan de hand van de Prosu-enquête: ondernemers die hebben aangegeven 'geïnteresseerd te zijn in biologische landbouw' plus ondernemers die aangeven interesse te hebben naar aanleiding van werving of bijeenkomsten. We voerden in 2013 38 gesprekken, in 2014 40 gesprekken en in 2015 43 gesprekken.

Groepsbijeenkomsten

Omschakelgroepen in de eigen regio, voor kennisverdieping en delen van ervaringen. In 2013 en 2014 elk jaar vier bijeenkomsten akkerbouw en vollegrondsgroenteteelt en zes bijeenkomsten (melk)veehouderij. In 2015 hielden we 5 bijeenkomsten melkveehouderij en vier bijeenkomsten akkerbouw/vollegrondsgroenteteelt.

4.5 Ketengerichte aanpak

Doel: bewaken van marktkansen voor extra omschakeling van Noord-Hollandse ondernemers, maken van afspraken met afnemers over groei en volume van producten van omschakelaars.

We voerden individueel overleg met ketenpartners die een groot areaal aan afzetmarkten bedienen:

- Zuivel: samenwerking met Agrifirm in werven nieuwe omschakelaars (circa 20 potentiële kandidaten), vasthouden FrieslandCampina en Cono, boerenorganisaties als EkoHolland en de Natuurweide. Eind 2015 kondigt Friesland Campina aan de verwerking van biologische melk in Limmen te sluiten en over te plaatsen, dit heeft naar verwachting geen consequenties voor biologische ondernemers die leveren. Met Eko Holland Melk op Maat maakten we afspraken voor het ophalen van biologische melk op Texel, dat betreft nu 1 ondernemer, in 2016 een tweede ondernemer en op termijn circa 5 ondernemers in totaal.

- Vlees: Groothedde: werven nieuwe veehouders voor vlees uit natuurgebieden van oudhollandse runderrassen (afzet vlees en ijs inmiddels bij o.a. Rijksmuseum Amsterdam, meerdere leveranciers in Noord-Holland), Commandeur EKO vlees: opzet nieuwe natuurvleesketen. Op Texel bereiden we afspraken voor om een biologische keten van vlees op te zetten op het eiland.
- Akkerbouw en vollegrondsgroenteteelt (waar een breed palet aan Noord-Hollandse biologische afnemers gewenst is): Smeding, nieuwe afnemer. Tevens Atlantis Handelshuis voor levering aan ziekenhuizen.

5. MEER INFORMATIE?

Meer informatie over Biologisch Ondernemen Noord-Holland:

Zie ook www.clm.nl/thema-s/natuur-landschap/samenwerking-natuurbeheer
www.landco.nl 'biologische landbouw'
www.ekopart.nl
www.delphy.nl

Of neem contact op met:

Maria van Boxtel, Land & Co, projectleider: mvanboxtel@landco.nl of 06-53 59 31 88

Henk Kloen, CLM, combinatie natuur en landbouw: hkloen@clm.nl of 0345 – 47 07 61

Kees Water, Ekopart, veehouderij: keeswater@ekopart.nl of 06-26 51 87 01

Christoffel den Herder, Delphy, akkerbouw: C.denHerder@delphy.nl of 06 - 12 15 51 31